

Ilkeiden ongelmien äärellä: miten ratkaista työn, toimeentulon ja niiden keskinäisten dynamiikkojen ongelmat?

■ *Anu Suoranta & Sikke Leinikki (toim.) Rapautuvan palkkatyön yhteiskunta: mikä on työn ja toimeentulon tulevaisuus? Tampere: Vastapaino. 2018. 178 s.*

Työmarkkinoilla on yleistymässä monimuotoinen työ, eli muussa kuin säännöllisessä ja kokopäiväisessä, yhden työnantajan palveluksessa tehtävä ansiotyö. Itsensä työllistäminen, apurahalla tehtävä työ, vuokratyö ja muut niin sanotut epätyypilliset ansiotyön hankkimisen muodot ovat toimeentulon hankkimisen uusia tapoja. Ilmiöön liittyy ongelmia, koska toimeentuloturva on heikompi muussa kuin säännöllisessä palkkatyössä. Ongelmien ratkaisut eivät ole yksinkertaisia, koska toimeentuloturva perustuu sekä työttömyysturvajärjestelmään että eläkejärjestelmiin, ja koska kyse on myös poliittisista ja ideologisista näkemyksistä.

Artikkelikokoelman toimittajat ovat pitkän linjan työmarkkina-asiantuntijoita. Suoranta on väitellyt tutkija ja perehtynyt työelämän suhteisiin. Leinikki on puolestaan väitellyt palkkatyösuhteista. Julkaisussa tarkastellaan epätyypillisten työsuhteiden tai monimuotoisen työn merkitystä yksilöiden työmarkkina-aseman ja työmarkkinoiden dynamiikkojen näkökulmista. Selkeimmin ovat edustettuna tutkijoiden puheenvuorot prekaarista työvoimasta ja ammattiyhdistysten edustajien näkökulmat monimuotoisen työn ongelmista sekä ratkaisusta. Alanko-Kahiluodon kuvaus poliittisesta vaikuttamisestaan asian tiimoilta ja elä-

kevakuutuslaitoksen asiantuntijoiden näkemykset täydentävät tematiikan käsittelyä.

Julkaisun teemoitus kohdistuu suoraan ja välillisesti muiden kuin säännöllisessä palkkatyösuhteessa toimivien ehtoihin hankkia toimeentulonsa ja päästä turvajärjestelmien suojaamaksi ansiotulojen hankinnan heikentyessä. Prekaarius sekä teoreettisena käsitteenä että kuvauksena heikentyneestä työmarkkina-asemasta tulee esille useissa artikkeleissa. Kirjoittajat tarkastelevat siihen liittyvää työelämän suhteiden murrosta eli neuvotteluvoimien uudelleen jäsentämistä sekä edunvalvonnan ehtojen muuttumista.

Artikkelikokoelma tarjoaa keskustelun-avauksia ilmiöön, joka on varsin monisyinen. Näkökulma on ansiotyön tulevaisuudessa, epätyypillisen työn epävarmuudessa ja toimeentulojärjestelmien heikossa kyvyssä taata palkkatyön ulkopuolisille työn teon muodoille taloudellista turvaa sekä tasapuolista kohtelua. Useissa artikkeleissa todetaan muun kuin palkkatyön yleistymisen tulevaisuudessa, minkä vuoksi ilmiötä ei voida luokitella tilapäiseksi häiriötilaksi työmarkkinoilla ja siirtää ongelmaa sivuun odottamaan parempia taloussuhdanteita.

Ylhäinen tarkastelee artikkelissaan työelämän suhteiden ja työmarkkinajärjestöjen neuvottelumallin muutosta. Vielä 1970-luvulla tupo-neuvotteluissa otettiin neuvottelupöytänsä myös sosiaalipoliittisia ja yleisiä työpoliittisia kysymyksiä varsinaisten työehtosopi-

musasioiden lisäksi, mutta työelämän suhteiden muuttuessa neuvottelupöydälle tuotavat asiat poikkeavat tästä huomattavasti tänä päivänä. Tulopoliittisen sopimisen väistyminen ja liittotason sopimisen yleistymisen liittyvät yhteiskunnalliseen tilanteeseen, jota Ylhäinen tulkitsee solidaarisuustavoitteen heikkene-miseksi, kun sopimustoiminta rajautuu vain työelämän juridiikkaan ja perusoikeuksiin. Ylhäinen problematisoi työoikeuden tulevaisuutta työn muotojen moninaistuesssa. Kun työoikeus määrittyy siitä maailmasta, missä sen on tarkoitus toimia, Ylhäinen kysyy, miten se oikeudenalana enää toimii palkkatyölle perustuvan yhteiskunnan murentuessa. Tästä aihepiiristä olisi ollut kiinnostavaa lukea enemänkin.

Prekaarisuutta tarkastellaan useissa julkaisun artikkeleissa ja näin tekee erityisesti Ylhäinen soveltaessaan Loreyn (2015) lähestymistapaa prekaarin ilmenemisestä työmarkkinoilla ja sen inhimillisesti laajemmasta merkityksestä. Loreyn (2015) mukaan prekaarisassa asemassa olevat muotoilevat identiteettiään vastaamaan markkinoiden kysyntään, mikä tekee prekaarisuudesta myös yleisinhimillisen ja yhteiskunnallisen kysymyksen. Itsen hallintaa ja muokkaamista jälkitekollisessa palveluyhteiskunnassa sekä markkinoistumisen ideologian varjossa on tutkittu laajemminkin työmarkkinoilla kuin vain prekaarisassa asemassa olevien näkökulmasta (ks. esim. Parviainen, Kinnunen & Kortelainen 2016).

Kirjoittajista suurin osa tarkastelee työsuhteiden epävakautta pysyvänä osana työmarkkinarakennetta: epävarmat työn tekemisen ehdot liittyvät talouden epävakaisuuteen. Yhteiskunnan luottamus perustuu kuitenkin palkkatyön eetokselle, jossa ansiotyön varassa olevan yksilön turva kiinnittyy pysyvään palkkatyösuhteeseen. Kun osa kansalaisista ei ole luottamusringin sisäpiirissä vaan ulkokehällä, työmarkkinoiden epävakauden säätely joustotyövoimalla on myös (epä)tasa-arvokysymys.

Työmarkkinoiden jakautuminen vakaaseen sisärinkiin ja epävakaseen ulkorinkiin

tuodaankin useissa artikkeleissa esille osana vakaan palkkatyön rapautumista. Sinänsä talouden ja työmarkkinoiden jakautuminen vakaaseen ytimeen ja epävarmaan reuna-alueeseen ovat olleet tutkimuksen kohteena jo vuosikymmenien ajan, mutta eri käsitteillä. 1960-luvulta 1980-luvulle ilmiötä tarkasteltiin talouden ja työmarkkinoiden segmentaatioteorian erityisesti USA:ssa ja Saksassa (ks. esim. Edwards ym. 1975). Segmentaatioteorian mukaan tuottoisan ja vakaan talouden ytimessä ovat vakaat suuryritykset sekä pysyvissä työsuhteissa olevat työntekijät. Talouden reuna-alueilla joutuvat toimimaan epävakaiden markkinoiden yritykset muun muassa alihankkijoina sekä joustotyövoimana. Segmentaatioteoriaa kuitenkin moitittiin liian suoraviivaiseksi talouden dynamiikkojen tulkinnassa. Sittenkin talouden ja työntekijöiden jakautumista vakaalle ydinsektorille ja joustosektorille on tarkasteltu eri yhteyksissä, kuten esimerkiksi Klein (2000) globaalistuvaa taloutta ja brändejä tarkastelevassa analyysissään.

Talouden ja työmarkkinoiden jakautumisen turvalliseen ytimeen ja turvattomampaan ulkorinkiin ei siis ole uusi havainto tutkimuksen parissa. Suomen näkökulmasta se on kuitenkin erityisen kiinnostava, koska talous on viennistä riippuvaisena ollut altis taloudellisille suhdanteille, joiden kielteiset vaikutukset ulottuvat työmarkkinoille epätasaisesti. Toisaalta altistuminen talouden suhdanteille näyttää laajentuneen myös talouden ytimessä toimiviin yrityksiin.

Järvensivu ja Toivanen tarkastelevat työn muutosta ympäristönäkökulmasta. Taustalla on ajatus teknologian muutoksesta, työn uudelleen organisoinnista vastaamaan ilmasto-muutokseen sekä energiavarojen hyödyntämisestä tai säästämisestä. Esimerkiksi rakennusala korjausrakentaminen painottuu uudisrakentamisen sijaan, jos ympäristönäkökulma otetaan vakavasti. Kirjoittajien mukaan työn määrä lisääntyy ympäristönäkökulman myötä muun muassa kierrätyksen yleistyes-

sä. Kirjoittajat tuovat esille myös talouden näkökulman: palkanmaksukyky tai -halukkuus mahdollisesti heikkenee ja osa ihmisistä jää pysyvästi palkkatyön ulkopuolelle. Tilalle tulee yhteiskunnan kannalta tärkeitä ja välttämättömiä tehtäviä kuten hoiva. Kirjoittajat tarkastelevat tulevaisuuden yhteiskuntaa ja työtä muokkaavia ratkaisuja perustellen niitä ympäristön kannalta järkevinä. Tarkastelu pohjautuu skenaariotyöskentelyyn perustuvaan projektiin. Valitettavasti järkipärisyyttä on ollut yhteiskunnallisissa ratkaisuisa harvoin päätösten perustana, ja ratkaisut tai ratkaisematta jättämiset ovat syntyneet ennemminkin eri intressitahojen tavoitteiden yhteensovittamisena. Viimeaikaiset erilaisia energiamuotoja koskevat ratkaisut tuovat ikävällä tavalla esille tämän päätöksentekologiikan. Globaalistuminen tekee ympäristönäkökulman huomioon ottamisesta talouden ehdoista sovitteissa erityisen haasteellisen.

Teoksen ytimessä ovat näkökulmat työn ja toimeentulon järjestämisestä tulevaisuudessa, kun palkkatyö ei tarjoa kaikille turvallisuutta oman elämänsä järjestämiseen. Perustulo nostetaan esille ratkaisuna työn ja toimeentulon eriytymiseen useissa artikkeleissa (esim. Jokinen). Ammattiyhdistyspiireistä tulevien kirjoittajien mukaan ay-liikkeen on otettava kantaa ja uudistettava toimeentuloa turvaavia järjestelmiä vastaamaan muuttuneeseen tilanteeseen, jottei työmarkkinoilla ajauduta yksilön taloudellista turvaa murentavaan tilanteeseen. Nämä kirjoittajat kannattavat kuitenkin enemmän palkkatyön ja muiden työn muotojen yhdistelmävakuutusta työttömyys- ja eläketurvaan, joka tasoittaisi itsensätyöllistäjien ja palkansaajien epätasa-arvoa toimeentulon turvaamisessa. Useat ay-liikkeestä tulevat kirjoittajat suhtautuvat perustuloon varauksellisesti ja perustelevat näkemystä mahdottoimuudella kasvattaa veronmaksutaakkaa sekä ikääntyvän väestön taloudellisella kuormittavuudella. Alanko-Kahiluoto tarkastelee artikkelissaan asian ratkaisemista parlamentaarisiin keinoin. Hän tuo artikkelissaan esille vai-

keuden saada ongelma ylipäättään poliittisen keskustelun ja päätöksenteon kohteeksi.

Kirjan artikkeleista nousevat ehdotukset sekä niiden argumentit tulevat erilaisista asemista ja osin erilaisilla perusteluilla, minkä vuoksi nämä näkökulmat myös poikkeavat toisistaan. Varsinaista artikkelien välistä keskustelua ei julkaisussa vielä synny, mutta keskustelun ainekset se kattaa tarjolle.

Kokonaisuudessaan toimeentulon ja työn tekemisen muotojen problematiikka on monisyistä ja hankalaa, sillä toimeentulon turvaamisen järjestelmät ja työmarkkinoiden dynamiikat ovat suhteessa toisiinsa odottamattomillakin tavoilla. Usea itsensätyöllistäjä ansaitsee selvästi pienempiä tuloja kuin vastaavan työn tekijä palkkatyösuhteessa ja maksaa pienten ansioiden mukaisesti vain minimin eläkevakuutustaan. Työttömyys on itsensä työllistäjälle suurempi riski ajautua vakaviin toimeentulon ongelmiin kuin palkansaajalle. Yrittäjien työttömyyskassan jäsenmaksut ovat selvästi korkeampia ja ehdot tiukempia kuin palkansaajilla, minkä vuoksi niiden houkuttelevuus pienituloisille itsensätyöllistäjille on varsin vähäinen. Työnantajat suosivat itsensätyöllistäjiä ja vuokratyöntekijöitä enenevässä määrin vakituisen työvoiman palkkaamisen sijasta, mikäli se näyttäytyy heille taloudellisesti edullisena ratkaisuna. Toisaalta työmarkkinoilla ovat lisääntymässä keikkaluonteiset tehtävät, joiden teettäminen olisi luontevampaa freelancer-pohjalta kuin työsuhteena. Sosiaaliturvan haurastuminen epätyypillisissä työsuhteissa on pirallinen ongelma, koska ongelman ratkaisua hankaloittavat monimutkaisten turvajärjestelmien ehdot ja erilaiset poliittiset sekä ideologiset näkökulmat. Ratkaisu ei myöskään ole irrallaan työelämän muista dynamiikoista, sillä itsensätyöllistäjien tulot jäävät keskimäärin matalammaksi kuin palkansaajien.

Julkaisun näkökulma on palkansaajayhteiskunnan rapautuminen ja sen seurauksena kasvanut turvattomuus niiden keskuudessa, jotka eivät ole palkkatyösuhteessa yhteen

työnantajaan. Toinen ääripää tässä teemassa on itsensätyöllistämisen myönteiset piirteet eli itsenäisyys, yksilöllisyys, oman talouden ja elämän hallinta sekä riippumattomuus organisatorisista rajoitteista. Mahdollisuus myönteiseen itsensä työllistämiseen vaihtelee huomattavasti ala- ja ammattikohtaisesti. Kulttuurialalla ja käsityöläisillä ehdot voivat olla todella kovat, kun taas joillakin asiantuntija-aloilla itsensätyöllistäjällä on neuvottelupöydässä riittävästi pelimerkkejä (Pärnänen & Sutela 2014, 60). Pärnänen ja Sutelan (emt.) mukaan itsensätyöllistäjistä melko harva on pakkoyrittäjä (ks. myös Vermeyleen ym. 2017). Sen sijaan valinta, yhdistyneenä työllisyystilanteen vaatimuksiin, oli yleisin motiivi itsensätyöllistämiseen matalan ansiotason vastajillakin. Tämän voi tulkita viittaavan työn organisoinnin mallien hankaukseen suhteessa työn muutokseen: kuinka hyvin nykyiset ison mittakaavan organisoitumuodot sopivat jälkiteollisen yhteiskunnan työn tekemiseen, jossa yhä harvempi enää tekee sarjatyötä teollisuudessaakaan. Muun muassa johtamiseen, organisaatioiden muutoksenhallintaan, alaisosaamiseen, organisaatiouudistuksiin keskittyvä julkaisuteollisuus kertonee tästä.

Kirjallisuus

- Edwards, R., Reich M. & Gordon, D. (1975) Labor market segmentation. Lexington MA: Heath.
- Klein, N. (2000) No Logo – Taking Aim at the Brand Bullies. Toronto: Alfred. A.Knopf Canada.
- Lorey, I. (2015) State of insecurity. Government of the precarious. Lontoo: Verso Books.
- Parviainen, J., Kinnunen, T. & Kortelainen, I. (toim.) (2016) Ruumiillisuus ja työelämä: Työruumis jälkiteollisessa taloudessa. Tampere: Vastapaino.
- Pärnänen, A. & Sutela, H. (2014) Itsensätyöllistäjät Suomessa 2013. Helsinki: Tilastokeskus. [online]. <URL:https://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/yits_201400_2014_12305_net.pdf> Luettu 11.6.2018.
- Vermeyleen, G., Wilkens, M., Biletta, I., Fromm, A., Parent-Thirion, A. & Rodrigues Contreras, R. (2017) Exploring self-employment in the European Union. Luxembourg: Publications Office of the European Union, Eurofound. [online]. <URL:https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1718en.pdf >. Luettu 15.6.2018.

Arja Haapakorpi